

Wawryniuk Andrzej Antoni
Doktor habilitowany, Profesor,
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa,
Chełm, Polska,
anwaw@wp.pl;

Gil Andrzej
Doktor habilitowany, Profesor,
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II,
Lublin, Polska

**STOSUNKI MIĘDZYNARODOWE JAKO POCODNA ZMIAN POLITYCZNYCH W
OKRESIE ZIMNOWOJENNYM
(Z UWZGLĘDNIENIEM KONTEKSTU POLSKIEGO)**

Pomimo wielu badań, historia świata, a przede wszystkim Europy jest w dalszym ciągu w sferze badań naukowców różnych dziedzin. Zagadnienia związane z zimną wojną badają historycy, politolodzy, psychologowie wojen, strategowie itp. Z uwagi na ciągłą ważność tematyki i jej duże zainteresowanie zdecydowano na przygotowanie niniejszej publikacji. Przedmiotem i celem zadania naukowego jest upowszechnienie wiedzy na temat wydarzeń od zakończenia II wojny światowej do rozpadu systemu socjalistycznego. Wydaje się, że zbyt mało jest zwięzłych opracowań naukowych dostarczających czytelnikowi podstawową wiedzę na ten temat.

Słowa kluczowe: zimna wojna, wyścig zbrojeń, koalicja antyhitlerowska, strefa wpływów.

Wawryniuk Andrzej Antoni, doktor habilitowany, profesor, Державна Вища Професійна Школа, Хелм, Польща;

Gil Andrzej, doktor habilitowany, profesor, Люблінський католицький університет Іоанна Павла II, Люблін, Польща

Міжнародні відносини як наслідок політичних змін у період «холодної війни»

Незважаючи на численні дослідження, історія світу, і в першу чергу Європа, все ще перебуває у сфері досліджень учених у різних галузях. Питання, пов'язані з «холодною війною», досліджуються істориками, політологами, військовими психологами, стратегами тощо. Через постійне значення предмету та його великого інтересу було вирішено підготувати цю публікацію. Мета і завдання наукового завдання полягає в поширенні знань про події від кінця Другої світової війни до розпаду соціалістичної системи. Здається, що існує замало коротких наукових праць, які надають читачеві базові знання з цього питання.

Ключові слова: «холодна війна», гонка озброєнь, антигітлерівська коаліція, сфера впливу.

Wawryniuk Andrzej Antoni, Doctor Habilitated, Professor, State Higher Professional School, Helm, Poland;

Gil Andrzej, Doctor Habilitated, Professor, The John Paul II Catholic University of Lublin, Lublin, Poland

International relations as a consequence of political change during the Cold War

Despite numerous studies, the history of the world, and first of all Europe, is still in the field of research of scientists in various fields. Questions related to the Cold War are being studied by historians, political scientists, military psychologists, strategists, etc. Due to the constant importance of the subject and its great interest, it was decided to prepare this publication. The purpose and tasks of the scientific task is to disseminate knowledge about events from the end of the Second World War to the collapse of the socialist system. It seems that there are not enough short scientific papers that provide the reader with basic knowledge on this subject.

Key words: Cold War, arms race, anti-Hitler coalition, sphere of influence.

Ваєринюк Анджей Антони, доктор Габилитован, профессор, Государственная Высшая Профессиональная Школа, Хелм, Польша;

Гил Анджей, доктор Габилитован, профессор, Люблинский католический университет Иоанна Павла II, Люблин, Польша

Международные отношения как следствие политических изменений в период «холодной войны»

Несмотря на многочисленные исследования, история мира, и в первую очередь Европа, все еще находится в сфере исследований ученых в различных областях. Вопросы, связанные с «холодной войной», исследуются историками, политологами, военными психологами, стратегами и тому подобное. Через постоянное значение предмета и большого интереса было решено подготовить эту публикацию. Цель и задачи научного задача состоит в распространении знаний о событиях с конца Второй мировой войны до распада социалистической системы. Кажется, что существует мало коротких научных трудов, которые предоставляют читателю базовые знания по этому вопросу.

Ключевые слова: «холодная война», гонка вооружений, антигитлеровская коалиция, сфера влияния.

Analiza ostatnich publikacji. W obiegu naukowym jest kilka publikacji zwartych, z których najważniejszymi wydają się być następujące pozycje: W. Malendowski, Zimna wojna: sprzeczności, konflikty i punkty kulminacyjne w radziecko-amerykańskiej rywalizacji; E. Cziomer, Przesłanki i istota kształtowania się konfliktu Wschód-Zachód, O. A. Westad, The Cold War and the international history of the twentieth century, w: The Cambridge History of the Cold War, edited by M. P. Leffler and O. A. Westa; czy T. Wolsza, Za żelazną kurtyną oraz P. Wright, Żelazna kurtyna.

Wykład tekstu. Koniec II wojny światowej, wbrew nadziejom narodów świata nie przyniósł spodziewanego spokoju, powstrzymania wyścigu zbrojeń, zmniejszania stanów osobowych armii przede wszystkim Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego. Nastąpiło natomiast wyraźne ochłodzenie stosunków pomiędzy niedawnymi sojusznikami.

Po raz pierwszy pojęcia «zimna wojna» użył znany pisarz George Orwell, natomiast do sfery polityki przeniósł go amerykański komentator telewizyjny Walter Lippman, odnosząc go do stanu wzajemnych stosunków amerykańsko-radzieckich w 1947 r. [17, s. 3]. Powszechnie uważa się jednak, że początek nowych – wrogich – stosunków pomiędzy Wschodem a Zachodem nastąpił na przełomie 1946 i 1947 r. I trwał do 1956 r., chociaż coraz częściej mówi się o innych granicach czasowych – latach 1945-1991 [15, s. 23]. W tym ostatnim przypadku za początek «zimnej wojny» uważany jest amerykański atak jądrowy na Nagasaki i Hiroszimę w sierpniu 1945 r., chociaż nie brakuje zwolenników teorii o początku tego okresu, który wiąże z przemówieniem Winstona Churchila wygłoszonym w Fulton 5 marca 1946 r., w którym «atakował ekspansjonistyczną politykę Związku Radzieckiego [i] apelował o zapewnienie przewagi siły na Zachodzie» [15, s. 20]. Część historyków uważa, że początkiem zimnej wojny był kryzys irański w 1946 r. Nie brakuje również naukowców, którzy za początek «zimnej wojny uważają doktrynę Trumana (12 III 1947 r.) i Plan Marshalla (5 VI 1947 r.). Inni autorzy uważają, że zimna wojna rozpoczęła się w momencie przejęcia władzy przez komunistów w Czechosłowacji, co nastąpiło w lutym 1948 r. i pierwszy kryzys berliński z czerwca tego samego roku» [15, s. 20].

Można też przyjąć, że początek zimnej wojny to wybuch Powstania Warszawskiego z 1944 r., w trakcie którego ścierały się przeciw różnice polityczne pomiędzy Wielką Trójką dotyczące jego wywołania, jako próby przejęcia władzy w Warszawie. Nie można też pominąć faktu, że początek nowemu podziałowi świata na strefy wpływów dały konferencje przywódców Stanów Zjednoczonych, Wielkiej Brytanii i Związku Radzieckiego, w trakcie których już wówczas jej nieformalnym liderem był Józef Stalin, który w trakcie prowadzonych debat realizował swoją wizję powojennego porządku światowego.

Mając na uwadze powyższe uzasadnionym jest, by rozważania na temat okresu zimnowojennego rozpocząć od konferencji w Teheranie, która odbywała się od 28 listopada do 1 grudnia 1943 r. Poczynione podczas rozmów ustalenia, na dwa lata przed końcem wojny, zdecydowały między innymi o losie całej Europy Środkowo-Wschodniej, która znalazła się wraz z Polską w strefie wpływów ZSRR [4, s. 434].

27 października 1944 r. premier Rządu Polskiego na Uchodźstwie wygłosił na posiedzeniu Rady Narodowej przemówienie, w którym słusznie zauważył, że «Decydującym czynnikiem jest siła i fakt posiadania przez Rosję terenów, których się domaga. Jest to rzeczywistość smutna. Nie sposób jednak z nią się nie liczyć. A licząc się nie sposób nie widzieć pierwszej prawdy, (...) stoimy w obliczu frontu wielkich mocarstw» [10, s. 389]. Premier mówiąc o powyższym froncie miał na myśli odbyte już konferencje w Teheranie, Moskwie, gdzie faktycznie dokonany został podział świata na dwie strefy wpływów. Polska jak wiadomo, nie z własnej woli, znalazła się po drugiej stronie granicy państw demokratycznych.

Bronisław Geremek, pisząc o okresie postjałtańskim, mówił o zachowanej w świecie równowadze władzy i miał na myśli trzy alianckie mocarstwa oraz Chiny. Taką tezę głosił prezydent Franklin Delano Roosevelt przypisując Stanom Zjednoczonym, Wielkiej Brytanii, Związkowi Socjalistycznych Republik Radzieckich i Republice Chińskiej «rolę czterech policjantów porządku międzynarodowego, którego kontury określono w konferencji teherańskiej w końcu 1943 r. Decyzjom konferencji jałtańskiej w lutym 1945 towarzyszyła nadzieja 'końca historii': kończyć się miał system jednostronnych działań, aliansów, równowagi siły, a rozpocząć czas trwałej struktury pokoju» [7, s. 20].

Geremek dodał też, że « optymizm Roosevelta wspierało powstanie Organizacji Narodów Zjednoczonych. Rzeczywistością polityczną był jednak ideologiczny i polityczny podział świata» [7, s. 20]. Tymczasem jesienią 1944 r. W trakcie rozmów Józefa Stalina z delegacją jugosłowiańską generalissimus stwierdził, że «Ta wojna nie jest taka, jak w przeszłości; kto okupuje terytorium, narzuca także swój własny ustrój społeczny. Każdy narzuca swój własny ustrój, tak daleko jak może dotrzeć jego armia. Nie może być inaczej» [5, s. 86].

W trakcie wielotygodniowych spotkań z Josipem Broz Tito, Stalin bez zażenowania dokonał też oceny przywódców koalicji antyhitlerowskiej twierdząc: «Może myślicie, że zapomniałem, kim są Anglicy i kim jest Churchill tylko dlatego, że jesteśmy sprzymierzeńcami. Nic nie jest im miłsze, jak oszukać swych sprzymierzeńców. Podczas pierwszej wojny światowej stale oszukiwali Rosjan i Francuzów. A Churchill? Churchill to taki typ, że jeśli go nie przypilnujesz wyciągnie ci ostatnią kopiejkę z kieszeni. Tak jest, kopiejkę z kieszeni! Kopiejkę z kieszeni! A Roosevelt? Roosevelt jest inny. Wyciąga rękę tylko po grubsze pieniądze. Ale Churchill? Churchill – nawet po kopiejkę» [5, s. 59].

24 stycznia 1944 r. Dział Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych przekazał premierowi polskiego rządu w Londynie kierunki działalności propagandy sowieckiej. W punkcie pierwszym wskazano, że będą oni oddziaływać na Polskę poprzez zastraszenie, lansując tezę, że jest ona zdana na ich łaskę, i że tylko w ten sposób można uratować naród od zagłady biologicznej [11, s. 14].

W dniach od 22 do 23 lutego 1944 roku odbywała się debata w Izbie Gmin, w trakcie której Anthony Eden, brytyjski minister spraw zagranicznych, określił cele polityki zagranicznej swego rządu, mówiąc między innymi: «Utrzymanie pokoju zależy od bliskiego i serdecznego porozumienia między Imperium Brytyjskim, Stanami Zjednoczonymi i Związkiem Sowieckim». Ze stenogramu z posiedzenia wynika też, że wbrew już podjętym decyzjom o strefach wpływów (mamy tu na myśli konferencje w Teheranie i w Moskwie), Eden kategorycznie zapewnił, że «nie zgodziliśmy się na żadne sfery wpływów. Nie przyjęliśmy żadnych barier. Mamy zupełną swobodę interesowania się sprawami Europy i narodów europejskich i nikt spośród nas (to jest spośród partnerów konferencji w Moskwie i Teheranie) nie zgodził się na ustalenie sfer wpływów» [13, s. 78,79]. Powyższa wypowiedź nie była niestety prawdziwa. Jest oczywistym, że już wówczas za zgodą przede wszystkim Wielkiej Brytanii dokonano wstępnego podziału stref wpływów, przede wszystkim Związku radzieckiego. Wiadomo też było, że między innymi Polska miała pozostać pod politycznym «patronatem» ZSRR.

Tymczasem 31 marca 1944 r. Józef Żarański, szef sekretariatu Prezesa RM, w rozmowie z ambasadorem Wielkiej Brytanii Owenem O'Malley'em usłyszał, że «w każdej sytuacji rząd polski powinien trzymać się mocno Anglii i Stanów Zjednoczonych» [12, s. 52].

Były to jednak słowa bez potwierdzenia. Dostarczone przez Brytyjczyków uchwały konferencji w sprawie Polski stwierdzają między innymi: «W wyniku zupełnego oswojenia Polski przez Armię Czerwoną powstała tam nowa sytuacja. Czyni to konieczność ustanowienia Tymczasowego Rządu Polskiego. (...) Rząd Rosji Sowieckiej, utrzymujący teraz stosunki dyplomatyczne z obecnym Tymczasowym Rządem Polskim, oraz rządy: Zjednoczonego Królestwa i Stanów Zjednoczonych nawiążą stosunki dyplomatyczne z nowym, Polskim Tymczasowym Rządem Jedności Narodowej oraz wymienią ambasadorów» [14, s. 28].

Po raz kolejny Polska pozostała osamotniona w walce o suwerenność, demokratyczny ustrój, prawa swoich obywateli, bezpieczne i sprawiedliwe granice. Decydujący o takim stanie rzeczy przywódcy, oprócz J. Stalina, nie zdawali sobie sprawy, że faktycznie wraz z zakończeniem działań wojennych dokona się podział polityczny, który da początek wyścigowi zbrojeń, będący między innymi jednym z elementów zimnej wojny. W tej sytuacji należy zgodzić się, że zimna wojna to „stan otwartej wrogości i dwubiegunowej rywalizacji nacechowanej w wysokim stopniu napięciem i konfrontacją między dwoma mocarstwami oraz dwoma systemami społeczno-politycznymi i gospodarczymi nie przekraczającej jednak progu konfliktu zbrojnego. Utożsamiano ją z wielopłaszczyznową aferą stosunków między Stanami Zjednoczonymi i Związkiem Radzieckim oraz dwoma odrębnymi systemami światowymi: kapitalizmem i socjalizmem. Znajduje to adekwatne odbicie w formule: «Ameryka przeciwko Rosji, Zachód przeciwko Wschodowi» [15, s. 18].

Przyjmując powyższą definicję jako podstawę rozważań należy dodać, że czasokres trwania zimnej wojny jest różnie dzielony i uzasadniany. Wszyscy jednak uważają, że najbardziej napiętym okresem w trakcie zimnej wojny były lata od zakończenia II wojny światowej do roku 1956, w który to przedziale umiejscawiane jest apogeum zimnowojennej konfrontacji. Trzeba jednak podkreślić, że faktycznie zimna wojna trwała aż do końca lat 80. XX w. W tym też okresie wzrostowi nieufności towarzyszyło przyspieszenie wyścigu zbrojeń przez ZSRR oraz decyzja USA o przystąpieniu do tworzenia paktów militarnych [3, s. 131,132].

O państwach zniewolonych przez Związek Radziecki i możliwości ukazania światu ich prawdziwego stanu pisał Rząd Polski na Uchodźstwie jeszcze w 1959 r. Dokument w tej sprawie powstał w związku odbywającymi i mającymi się odbywać rozmowami mężów stanu państw demokratycznych. Jak zauważono, rozmowy te mogą dotyczyć ważnych interesów narodu polskiego i Polski oraz innych narodów okupowanych przez Rosję Sowiecką. Rząd Polski w Londynie przedstawił też prawdziwe intencje, którymi w polityce zagranicznej kierował się wówczas Nikita Chruszczow, o którym napisano między innymi, że «pragnie [on] w pierwszym rządzie sprowadzić zachodnie mocarstwa na drogę stopniowego wycofywania swoich sił zbrojnych aż do granic swoich własnych państw. W ten sposób zamierza postawić Rosję w jeszcze korzystniejszej pozycji strategicznej, związać zagrabione narody w ostateczny sposób w orbicie sowieckiej oraz ustalić definitywnie linię podziału pomiędzy Wschodem a Zachodem. W ten sposób zagrabione przez Rosję narody pozostałyby na zawsze po wschodniej stronie» [8, s. 187].

Dla Polski i świata zimna wojna kojarzy się między innymi z takimi wydarzeniami jak: kryzys berliński z 1953 r., rewolucję węgierską 1956 r., kryzys kubański 1962 r., tzw. „Praska Wiosna” 1968 r., czy decyzję NATO o rozmieszczeniu rakiet średniego zasięgu w Europie w 1979 r. [7, s. 20]. Polskę również dotknęły tragiczne wydarzenia. Należy tu wymienić Poznański Czerwiec 1956 r., protesty robotników w Gdańsku i w Gdyni 1970 r., masowe wystąpienia robotników w 1980 r., czy wprowadzony 13 grudnia 1981 r. stan wojenny na całym terytorium Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Powyższe protesty między innymi robotników portowych w 1970 r. znalazły się między innymi w zainteresowaniu Rządu Polskiego na uchodźstwie, który na znak solidarności z protestującymi w specjalnym oświadczeniu napisał: «Ostatnie tragiczne wydarzenia w Polsce, którego ofiarą padły setki zabitych i rannych robotników polskich, w tym kobiet i dzieci, wykazały wobec całego świata, że

narzucony Polsce po ostatniej wojnie reżym komunistyczny nie ma poparcia społeczeństwa polskiego. (...) Sytuacja polityczna w Europie Środkowo-Wschodniej, rezultat układów w Teheranie, Jafcie i Poczdamie, uniemożliwia wyzwolenie narodu polskiego z pięć niewoli komunistycznej bez równoczesnej likwidacji skutków tych układów we wszystkich krajach tego obszaru. W tych warunkach Rząd RP ostrzega rodaków w kraju przed wystąpieniami prowadzącymi do rozlewu krwi w okolicznościach, w których nie ma widoków na odzyskanie prawdziwej niepodległości» [9, s. 27].

Należy wspomnieć, że o państwach tzw. bloku socjalistycznego na Zachodzie mówiło się, że są «za żelazną kurtyną» [18, s. 163]. Jeden z autorów książki na ten temat stwierdził: «mamy pogardę do Moskali za ich azjatycką skłonność niszczycielską, za bezceremonialność, z jaką traktują po niwach wiekowej pracy cywilizacyjnej, za tę wschodnią nieodpowiedzialność przed własnym sumieniem, która w każdej sprawie pozwala mieć dwa oblicza» [6, s. 47]. To drugie oblicze zostało przynajmniej w części opisane przez Patricka Wringha: «Widok tego, co na wschód od Polski, jest zdecydowanie jeszcze bardziej odrażający – to obraz piekła, jaki zapanuje w całym bloku wschodnim, jeśli Zachód nadal pozostanie bierny» [19, s. 397]. Biorąc pod uwagę stacjonujące w państwach tzw. bloku socjalistycznego wojska, wojennych sowieckich komendantów miast, wszechwładną NKWD, aresztowania nawet członków rządu polskiego (proces szesnastu), nie należy się dziwić, że «rządy różnych wschodnioeuropejskich państw nigdy nie wychodziły poza ramy wytyczone przez Związek Radziecki, to eksperymentowały ze zwiększeniem roli spółdzielni [produkcyjnych] albo ograniczeniem wpływu Kościoła katolickiego, mamy tu na myśli między innymi internowanie kardynała Stefana Wyszyńskiego – lata 1953–1956 [20, s. 38], czy zamordowanie przez funkcjonariuszy SB ks. Jerzego Popiełuszk i [1, s. 60] ze zwiększeniem liczby agentów bezpieki albo dopuszczaniem większej swobody artystycznej» [2, s. 516].

Symbolicznym zakończeniem zimnej wojny był tzw. upadek muru berlińskiego i zjednoczenie Niemiec. Polska w tym okresie odzyskała suwerenność i po wielu latach starań dołączyła do państw demokratycznych, stając się liderem przemian w Europie Środkowo-Wschodniej. Z perspektywy ostatnich kilku lat można przyjąć, że Polska jest przykładem dla Ukrainy w jej drodze do Zjednoczonej Europy.

Wnioski i perspektywy następnych badań. Z uwagi na wagę i drażliwość tematyki wskazanym jest prowadzenie szerokich badań, przede wszystkim archiwalnych, by doprowadzić do jak największej ilości publikacji opierających się na materiałach źródłowych. Szczególną uwagę należy przy tym zwrócić na akta dotychczas nieudostępniane, chociażby z uwagi na ich specjalny charakter i obowiązkową okres karencji.

Bibliografia:

1. Aparat represji wobec księdza Jerzego Popiełuszki 1982–1984, oprac. Gołębiowski J., Mysiakowska J., Piekarska A. K., Warszawa 2009.
2. Applebaum A., Za żelazną kurtyną, Warszawa 2013.
3. Cziomer E., Przesłanki i istota kształtowania się konfliktu Wschód-Zachód, w: Międzynarodowe Stosunki Polityczne, red. Cziomer E., Kraków 2008.
4. Dzik T., Podział administracyjny Polski w latach 1944–1998. Z badań nad ustrojem ziem polskich w XIX i XX w., «Studium Gdańskie. Wizje i rzeczywistość» 2013, t. X.
5. Dżilas M., Rozmowy ze Stalinem, Paryż 1962.
6. Frensz (pseudonim), Polska za żelazną kurtyną, Francja 1945.
7. Geremek B., Bezpieczeństwo Europy: między polityką europejską i więzią euroatlantycką, «Nauka», 2004, nr 4.
8. IJPUSA, Rząd Polski na Emigracji, sygn. 701/9/13.
9. Instytut Józefa Piłsudskiego w Ameryce (IJPUSA), Rząd Polski na Emigracji, sygn. 701/9/12.
10. Instytut Polski i Muzeum gen. Sikorskiego w Londynie (IPiMSL), Ambasada RP przy Stolicy Apostolskiej, sygn. A.44.122/32.
11. IPiMSL, Prezydium Rady Ministrów, sygn. 124, sprawa 3.

12. IPiMSL, Prezydium Rady Ministrów, sygn. 132A, sprawa 21.
13. IPiMSL, Prezydium Rady Ministrów, sygn. 133, sprawa 7.
14. IPiMSL, Prezydium Rady Ministrów, sygn. 164, sprawa 6.
15. Malendowski W., Zimna wojna: sprzeczności, konflikty i punkty kulminacyjne w radziecko-amerykańskiej rywalizacji, Poznań 1994.
16. Skrzypek A., Strategia Związku Radzieckiego podczas «zimnej wojny», «Dzieje Najnowsze» 1997, nr 2.
17. Westad O. A., The Cold War and the international history of the twentieth century, w: The Cambridge History of the Cold War, edited by M. P. Leffler and O. A. Westad, Cambridge 2010.
18. Wolsza T., Za żelazną kurtyną, Warszawa 2005.
19. Wright P., Żelazna kurtyna, Warszawa 2009.
20. Żaryn J., Państwo-Kościół katolicki w Polsce 1956-1989 (wybrane zagadnienia), Warszawa 2003.